

ТМ	Г. XXXVII	Бр. 4	Стр. 1917-1934	Ниш	октобар - децембар	2013.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 316.663(497.11)

Прегледни рад

Примљено: 29. 07. 2013.

Ревидирана верзија: 13. 09. 2013.

Одобрено за штампу: 02. 12. 2013.

Петар Анђелковић
 Универзитет у Приштини
 са привременим седиштем у
 Косовској Митровици
 Филозофски факултет
 Катедра за социологију
 Косовска Митровица

КОМУНИСТКАПИТАЛИСТИ Полуинтелектуалац – друштвени феномен дугог трајања*

Апстракт

У српској историји присутан је један доминантан културнополитички вектор који нам указује на чињеницу да у нашој култури постоји фаталан удес да се неупоредиво више цени моћ него личност. Намера овог рада је да се опишу слични елементи рада и понашања одређеног слоја људи, пре свега дела „интелектуалне елите“ која преферира највише друштвено-економске и политичке положаје. Такође, да се кроз паралелизам прошлих и садашњих подударности између полуинтелектуалаца (Јовановић) „интелигенције“ (Рајс) и комунисткапиталиста као нове–старе друштвене појаве у постсоцијалистичком друштву укаже на једно константно стање и понашање које траје током деветнаестог и двадесетог века, али има намеру да се продужи и у нови миленијум. Уочљива је појава претрајавања истих људи (или њихових потомака) који се одједном као на миг, како једна обећана будућност пропадне, појављују као весници нове будућности. Стога је ова негативна друштвена појава задати изазов наше националне егзистенције.

Кључне речи: српско друштво, полуинтелектуалац, дипломирани примитивац, интелигенција, комунисткапиталисти

profapetar@gmail.com

* Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта III 47023 „Косово и Метохија из измеђунационалног идентитета и евроинтеграција“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

COMMUNIST-CAPITALIST Semi-intellectual – a Long Lasting Social Phenomenon

Abstract

Throughout Serbian history there is a dominant cultural and political direction which points to the fact that in our culture there is one fatal flaw – valuing power over personality. The aim of this paper is to describe similar elements of both work and behaviour of a certain class of people, primarily the “intellectual elite”, which prefers the highest economical and political positions. In addition, through parallelism of past and present similarities between semi-intellectuals (Jovanovic), “intelligence” (Reiss), and communist-capitalists as the new-old social phenomenon in the post-socialist society, the paper draws attention to a constant state and behaviour spanning over the nineteenth and the twentieth century with a tendency to proceed well into the next millennium. There is a noticeable phenomenon of the longevity of the same type of people (and their offspring), who, all of a sudden, as one promised future collapses, appear as the heralds of a new future. Therefore, this negative social phenomenon is the posed challenge for our national existence.

Key Words: Serbian society, semi-intellectual, highly-educated primitive person, intelligence, communist-capitalist

*Има много пакости, мржње и злобе
код наших политичких људи.
Јован Цвијић (1907)*

*Нема веће будале од ученог човека
Народна изрека*

Иако су оно што је оригинално и аутентично у српској култури стварали вредни људи, визионари, они никад нису успели да се на вредносној хијерархији изборе за место које им по квалитету и друштвеном доприносу припада. Основни разлог је тај што у српској култури постоји један фаталан удес да се неупоредиво више цени моћ него личност. А моћ никада не припада онима који „воле истину као највећу страст ума и правду као најважнију одредницу људског карактера“ (Ђурић, 1994, стр. 31). Ретки су светли примери управо правих интелектуалаца, попут Михаила Ђурића, Милутина Миланковића, који је, одбијајући катедру у Бечу 1904. године, то мотивисао указивањем на околност да је Србин јер „ја то не бих могао чинити и одрећи се своје нације, иако сам познавао и све њене мане“ (Миланковић, 1988, стр. 401), и других искрених отачественољубљеника. Овај доминантни културнополитички вектор српске друштвене стварности, као плод који се зачео са поновном обновом и развојем

српске државе, иако се у много чему мењао током времена, у свом одлучујућем својству он је остао и до данас непроменљив. Дакле, ова појава иста је у ономе што је битно, али истовремено и различита у ономе што је производ нових друштвених околности. Намера овог рада није да се само опишу слични елементи рада и понашања одређених слојева људи, пре свега дела „интелектуалне елите“ која преферира највише друштвено-економске и политичке положаје, већ да се кроз паралелизам прошлих и садашњих подударности укаже на једно константно стање и понашање које траје током новије српске историје – деветнастог и двадесетог века, али има намеру да се продужи и у нови миленијум. Такође, и да је ова негативна друштвена појава задати изазов наше националне егзистенције, коју морамо искоренити уколико желимо да Србија крене путем прогреса а не даљег назадовања. Дакле, овде није реч само о анализи једне друштвене појаве у конкретном историјском периоду, већ је намера да се прикаже једно вишеструко настојање које се понавља као ритам и постаје доминатно историјско и културно и политичко кретање у новој српској историји.

Низ је примера који потврђују тезу о претрајавању јединственог друштвеног инжењеринга који извире из невидљивих налога опште идеолошке подлоге, којој припадају данашњи припадници политичко-економске елите (*комунисткапиталисти*) и који опстаје у различитим државним формама. Они титоисти који су били део некадашње социјалистичко-самоуправне номенклатуре, чим је установљено партијско вишестраначје, преобратили су се од комуниста у демократе. Наравно, реч је само о мимикријском и тактичком уступку новонасталим околностима, као самосврховито прелажење преко идеолошких разлога. Највећим делом садашње комунисткапиталисте чине представници, или њихови потомци, оне „елите“ (политичко-економске, а најчешће је реч о истим људима који су се у титоистичком времену ротирали од политичких ка економским функцијама), однеговане у титоизму¹. Као феномен дугог трајања, ова негативна друштвена појава у Србији има своје историјско утемељење у претходним вековима, у виду „полуйтелектуалаца“ (Слободан Јовановић), односно „интелигенције“ (Арчибалд Рајс), који су створили погодну подлогу за, иако у преображеном облику, појаву *комунисткапиталиста*, као константу садашњег посткомунистичког периода у Србији. Иако је реч о два удаљена и наизглед различита раздобља, између њих постоји дубинска кореспонденција, а која се огледа у то-

¹ Под појмом титоизам подразумевамо социјалистичко-самоуправни период покушаја изградње комунизма у бившој Југославији након Другог светског рата, који се свакако, ни у ком случају не може поистоветити са идејом комунизма која и даље остаје као (не)оствариви сан човечанства о стварању праведне државе о којој је још Платон сањао.

1920

ме да је полуинтелектуалац у наше време мутирао у комунисткапиталисту јер је

„свака друштвена појава, чак кад изгледа нова и револуционарна, увек крцата прошлошћу. Она је плод временски најудаљенијих околности и многоструких веза у историји и географији. Никада је, ни највећим апстраховањем, не треба потпуно одвојити ни од локалне боје ни од историјске подлоге“ (Мос, 1981, стр. 258).

Наравно, овде није реч само о физичком континуитету, јер њега у потпуности нема. Комунисти највећим делом не потичу од предратних интелектуалаца, јер је управо дошло до „сече“ (у политичком, али делом и у физичком погледу) истих, већ је овде реч о континуитету погледа на свет, о подударности друштвене идеологије у којој се првенствено цени моћ и власт, а не личност и дела. Таква идеологија, дубоко усидрена у српској јавној свести, намеће одређени систем вредности који постаје темељ јавног деловања. Иако је у различитим раздобљима, она била испуњена различитим садржајима, ова идеологија, њена основна структура је константна у нашој историји деветнаестог и двадесетог века, а видимо да се у новом руху продужава и у нови миленијум у који смо закорачили. Дуго трајање ове појаве учинило је да она постане део наше колективне и јавне свести. Временом бледи свест о њеном идеолошком пореклу и као плод дуготрајног процеса она постаје подразумевајућа и неупитна. Живорад Ковачевић разборито примећује да се „једном створена представа тешко и релативно споро мења, тако да она остаје у свести људи и кад се понашање промени на боље“ (Ковачевић, 2009, стр. 12).

Како је могуће да таква једна друштвена појава, са тако негативним последицама по друштвени развој, има тако дуго трајање у српској друштвеној стварности? Након свег проживљеног и окушаног, да бисмо осветлили до краја овај процес, неопходно је да разоткријемо оне скривене механизме који га изнутра омогућавају. Који су то, дакле, скривени процеси који изнутра омогућавају ову појаву?

Међу првима који је ову појаву у српском друштву уочио и јавно жигосао је Слободан Јовановић (видети и Краговић, 2012, стр. 252–263). Као што је карактер судбина сваког човека, тако је и национални карактер судбина једног народа, култура и њени обрасци у највећој мери управо и јесте израз националног карактера, сматра овај прави и доследни интелектуалац. Пред крај живота, који га је суочио са властитим заблудама, Слободан Јовановић (1964) је своја животна искуства и са знања о националном карактеру српског народа промишљено и мудро изказао у својим запажањима, потенцирајући шта је добро а шта лоше у њему. Поред многих, хвале вредних, карактерних особина српског народа, на које су многи наши али и страни ауторитети указивали и величали их, у нашем карактеру постојале су (а постоје и данас) карактерне мане које су кроз дугу прошлост ишле у корист српске штете.

Анализирајући српско друштво између два светска рата, Јова-

новић уочава слабљење јавне свести и „знаке кварежи нарави“. Један од тих знакова је и све веће присуство полуинтелектуалаца у јавном животу. Овај знаменити српски интелектуалац у свом делу појмове интелектуалци и интелигенција посматра као синониме и користи у вредносно-позитивном смислу, а у вредносно-негативном смислу, када описује негативне аспекте ове друштвене групе, користи појам *полуинтелектуалац*. Недостатак одговарајућег културног образовања и моралног васпитања, као основе за духовни саморазвој су, према Слободану Јовановићу, главни узроци настанка полуинтелектуалца који и данас у великој мери доминира у нашем друштвеном животу. Уместо духовног саморазвоја и моралног васпитања прожетог идеалима хуманизма, општег добра и моралне врлине, полуинтелектуалац односно „дипломирани примитивац“ поседује обиље сирове снаге и политичке амбиције за бескрупулозну борбу у друштву. Поодмакли процес наше културне регресије, где се све више цени оно што доноси моћ и новац, промовише људе попут полуинтелектуалца имуног на духовне вредности и материјалистички оријентисаног, по сваку цену („лакташ“) жељног успеха, при чему „успех узима у 'чаршијском' смислу, дакле, сасвим материјалистички“ (Јовановић, 2009, стр. 51). Уместо да успех у њиховом животу буде мера и потврда вредности, он има циљ у себи. Успех као статусни симбол, као мера престижа.

Удаљавајући се од изворног принципа културе, заснованог на оплемењивању нашег природног бића и тражење задовољства у одрицању од непосредног и егоистичног задовољења својих нагона, полуинтелектуалац је особа која је, ценећи искључиво по стеченим академским квалификацијама, високообразована, и која образовање неретко завршава са јако добрим успехом (мада је питање његовог успеха питање његовог знања или веза и положаја његових родитеља?), међутим, оно што га разликује од право интелектуалца јесте што је код њега присутно потпуно одсуство културног образовања и моралног васпитања. Уверење о сопственој вредности и припадности кругу интелигенције полуинтелектуалци темеље на стеченим школским квалификацијама, а будући да њих не прате и одговарајући морални квалитети, они друштвену сцену схватају као арену у којој су други противници и конкуренти за високе друштвене положаје који, по њиховом сопственом мишљењу, њима с правом припадају. Стога, своје конкуренте доживљавају као препреке на путу које треба немилосрдно уклонити. Према мишљењу Слободана Јовановића, када се полуинтелектуалац домогне високог положаја, сматра га својим пленом и неће га се одрећи ни по коју цену. Јовановић ће то образложити примером и рећи:

„Један полуинтелектуалац, кад је чуо да се говори о његовој оставци, рекао је: 'Ко је луд да се одваја од пуног чанка?!' Њему је изгледало непојмљиво да се човек не користи министарским положајем, као што би било непојмљиво да човек крај пуног чанка остане гладан“ (Исто, 2009, стр. 52).

Полуинтелектуалци у политици „више су зборили, него творили“ (Исто, стр. 61), стога, како даље запажа Јовановић, општи интерес или јавно добро неће руководити њиховим поступцима. Осуђујући са гнушањем ову болесну друштвену појаву, Слободан Јовановић закључује да, када „полуинтелектуалац избије на врхунац политичког успеха, види се како је он морално закржљао“ (Јовановић, 2009, стр. 52).

Сведочанство једног странца, најпоузданијег сведока и пријатеља нашег народа, др Арчибалда Рајса, који до краја искрено говори о свим нашим великим врлинама и исто тако великим манама, са пророчким насловом „Чујте Срби“, такође нам сведочи о овој негативној појави у српском друштву. Из тог његовог пријатељског завештања ми се можемо уверити да је једна веома морално квалитетна и достојанствена Србија реално постојала, као што можемо, такође, открити ко је кривац појаве лажног национализма, доминације личних интереса, похлепе и одрицања од себе и свога у Србији. Један од највећих пријатеља Срба, према коме се Срби нису најчасније поNELI, као и Слободан Јовановић, такође се према „интелигенцији“² односи врло критички. Сматра је кастом, „надуваном“, „кукавичком“, „неморалним бићем“, она је „сејачица раздора када треба сједињавати“ (Рајс, 1997, стр. 55). Рајс указује да ти српски стипендисти, уз ретке изузетке, нису увиђали да се истинска интелигенција не стиче са универзитетском дипломом, већ да је она „природан дар и проистиче из духа, из срца“, наглашавајући и да обичан сељак може бити интелигентнији од универзитетског професора „са пола туцета диплома“ (Исто, 1997, стр. 48). Српској „интелигенцији“ Рајс замера пет великих мана: *ксенофобију, површиност, мањак патриотизма, похлепа за новцем и дивљење сили* (брзо мирење са непријатељем). Такође, оно што је посебно значајно у његовој анализи српског друштва, а што је актуелно и данас, јесте указивање на низ социјално-политичких патолошких појава у српском друштву које су везане за „интелигенцију“ као што су: *странчарење, кронизам* и *настанак, савременим социолошким речником речено, феномена „системске корупције“* и *„заробљене државе“* (Пешић, 2007).³ Све ове карактерне особине (мане) негдашње „интелигенције“, на које овде цитирани Швајцарац указује, красе у већини и данашњу српску „елиту“ – комунисткапиталисте. Међутим, овом приликом указаћемо на три особине, које су посебно карактеристичне, а то су: мањак патриотизма, похлепа за новцем и странчарење и кронизам.

² Рајс је овај термин увек писао под наводницима.

³ Опширније о ових пет мана српске „интелигенције“ које наводи Рајс и њиховој актуелности данас видети у раду *Допринос Арчибалда Рајса социолошком проучавању међуратног Српског друштва*, аутора Уроша Шуваковића (2012, стр. 353–372).

МАЊАК ПАТРИОТИЗМА

Највећа мана српске „интелигенције“, сматра Рајс, јесте мањак патриотизма. Он се веома критички односи према онима који су све време рата проводили у иностранству, уместо да се са својим народом, с пушком у руци, боре за слободу Србије. Главни задатак овог слоја, по његовом запажању, био је по избијању Првог светског рата, „да на сигурно смести своје припаднике“, наглашавајући да „прави народ добро зна да онај који ништа није дао за отаџбину нема никаква права на њу“ (Рајс, 1997, стр. 49). Такође, тврди Швајцарац, „надувана `интелигенција` се током рата истицала кукавичлуком, а што је још горе, неки интелектуалци су искористили недаће свог народа за лично богаћење“ (1997, стр. 50). По окончању рата, „интелигенција“ се враћа у земљу и тежи да управља свим пословима. Рајс констатује да сељаци, који су чинили већину становништва, нису за њих ништа значили, док су војници, „творци победе, за њих били `простаци`, добри да млате непријатеља и гину, и ни за шта друго“ (1997, стр. 52). Доминатно лични а не национални интерес краси „интелигенцију“, примећује Швајцарац и каже: „многи припадници `интелигенције` би хладно жртвовали слободу, и опстанак своје земље, ако би то њима лично било од користи“ (Исто, стр. 53). Невероватно је, али истинито, колико сличности са овом Рајсовом констатацијом и приликама после најновијег рата у који је Србија увучена крајем прошлог века, можемо пронаћи. Они који су храбро бранили земљу завршили су или у Хагу или на бувљацима, а они који су подржавали агресију дограбише се власти и капитала.

Јасно се може уочити да постоји унутрашња трансформација „полуинтелектуалца“, односно „интелектуалца“ (А. Рајс), у комунист-капиталисту, али такође се и јасно може видети и максима која им је заједничка, а она гласи: интелектуалци који подаштавају националне а уздижу Западне вредности веома су поштовани на Западу, а то је њима од највећег значаја⁴. У име узвишених европских вредности којима неоспорно треба тежити, и које треба усвајати и ова нова српска „елита“ – комунисткапиталисти, потискује национално у корист западних интереса, величајући све што долази са Запада, па и неоспорне злочине које је Запад чинио и чини (Први светски рат и вешала по Мачви, стрељање ђака у Крагујевцу, Милосрдни анђео, Хашки суд...) у Србији. Слепо аплаудирање западним вредностима и подржавање њихових интереса за последицу има урушавање сопствених националних интереса. Код њих је јасно видљива дубока пукотина у

⁴ О томе ко су протагонисти у новијој српској историји и шта су им мотиви гажења националних на рачун Западних вредности, упечатљиво пишу, између осталих: Антонић, 2008. и Аврамовић, 2013.

осећању националног идентитета, настала услед опчињености Западом и посвећености личним интересима. Павећи паралелу из Рајсовог и савременог доба, Урош Шуваковић примећује да се тенденција мањка патриотизма код интелигенције не само наставља већ је и израженија јер:

„остаће упамћено да групе или појединци, високообразовани, не само да нису с пушком бранили земљу и народ, не само да нису учествовали у пропаганди у користи сопствене земље, већ су јавно упућивали позиве тзв. 'међународној заједници' да уведе санкције против Србије, НАТО-у да бомбардује Србију, односно да се бомбардовање, када је оно започело, настави све док се не промени власт, сваљујући на Србе и Србију сву кривицу за збивања на бившим југословенским просторима...“ (2012, стр. 365).

Пропагандисти оваквих уверења и понашања у таквој друштвеној клими постају политичари и добијају главну реч, доминатни друштвени утицај и спремно ускачу у новонастајући распоред историјских околности. Наравно, пут им је утабан и прокрчен захваљујући положају који су заузимали (или њихови очеви и мајке) у претходном систему, или захваљујући помоћи и подршци коју имају од страних центара моћи. Такође, лако се да уочити код њих, некад и сад, одређена правилност. Паралелно са увећањем њиховог материјалног богатства, већином израженог у страниој валути и некретнинама у иностранству, повећава се и дистанца према националним и државним интересима. Стога ће они у већини случајева давати предност иностраним, а не националним интересима. То даље има за последицу да, врло често, посебно у наступима и контактима у иностранству, изражавају стид према свом народу и склоност ка оптуживању своје државе. „Свој камен смо”, како са жаљењем примећује Милосављевић, „догурали дотле да нам је национална интелигенција, цвет или круна сваког народа, као ни једна друга и ничија више, постала анационална. Све српско њој је туђе, ништа туђе није јој странио” (Милосављевић, 2009, стр. 9). Или као што би мудри Његош рекао „српски тамјан у олтару туђе жежу”. Несумњиво, код њих доминирају приватни интереси, док општи интереси, иза којих се некад декларативно крију, јесу само маска да остваре своје приватне интересе. Човек голог нагона не познаје ни веру, ни савест, ни сажаљење, ни част; он се подсмева части, исмева доброту, не верује ни у какве принципе. За њега је добро све оно што му одговара. Он тражи власт и богатство, и то одмах и сада, по сваку цену. Он је управо онакав каквим га је, са дивљењем и усхићењем, описао Фридрих Ниче у свом антихришћанском делу *Воља за моћ*, којим нас призива да кренемо ка „врховној звери”, „дивљем” и „злом” човеку са „веселим грохотом”, са „грубом” и „дивљом нарави”, ка безбожном уживаоцу. Патриотизам, посебно у условима агресије, било вербалне или ору-

жане, тражи недвосмислен одговор. Или си са својом земљом, са својима, или си прешао на другу страну, а за то постоји само један прави израз – издаја и издајник. У време тешких колективних искушења однародити се од свога народа, и још горе критиковати свој народ и о њему погрдно говорити, у најмању руку није поштено и није коректно. Стид, на који је указивао Конфучије: „кад држава напредује, срамота је бити непознат и сиромашан; кад држава назадује, срамота је бити славан и богат”, они немају. Држава нам назадује и слаби а они су све богатији.

У свеопштој поремећености и понижености неприметно је обновљена појава „служења окупатору“, која је у српској историји била присутна у неком облику али никад масовно раширена као што данас настоји да се успостави. Идеологизовањем свести и духовним усмрћивањем српског народа настоје да народ убеди како наводно ствари сагледавају са општецивилизацијске осматрачнице, а реч је заправо о деловању једне идеолошке схеме која урушава српски национални интерес. Наравно, да би те своје прикривене намере остварили, они стварају пожељни културни образац – позитивни мит. Тадашњи мит – *комунизам нема алтернативу*, сада заоденут у ново рухо – *Европа нема алтернативу*. Институционализована медијска једнообразност настоји да створи илузију да се мора ићи тим задатим путем, који нема алтернативу. Страст за политичким утицајем, економским богатством, или једном речју – моћи, настоји да се прикрије идејама модерности и европејства, а у ствари ради се о функционалном и идеолошком пројекту, у чијем се залеђу налазе савим конкретни лични интереси. Јер чиме објаснити тако нагло преобраћање и окретање против оних симбола на којима су темељили читав свој претходни друштвени статус и своју институционалну егзистенцију. Они исти који су били острашћени борци против грађанског друштва одједном су прерасли у промотере и заштитнике истог. Када, наиме, говоримо о комунистичком педигреу владалачке номенклатуре, о томе се не изјашњавамо у вредносном смислу, то јест, да ли је та припадност нешто добро или лоше. За овај приступ проблему то је без значаја. Овде је реч о онима који су са жаром острашћених фанатика бранили самоуправљање као коначно пронађени камен мудрости, и несвојинску концепцију друштвене својине као почетак одумирања државе, сада би и даље да воде државу, заводећи још једну апсолутну хармонију, овога пута саздану од тржишне привреде и поштовања људских права. Но да није то она коза којој су поверили чување купуса? Само у смутним временима такви „лидери“, који подгрејавају сукобе и неслоге, и прете спољним непријатељима, долазе до изражаја. Тада се они, путем медија која контролишу, самопромовишу као браниоци отаџбине, вере, нације. У титоизму стасали и у југословенству одгајани, њихова осећања према отаџбини Ср-

бији су млака, космополитизам јачи од родољубља, лични интереси доминирају над националним. Површни у вери иза које се манифестно заклањају, смисао живота виде у остваривању личних интереса славе самог себе – *себеславље*. Та њихова гордост и нарцисоидност је неспојива са родоубљем.

ПОХЛЕПА ЗА НОВЦЕМ

Имајући прилику да на лицу места упозна многе српске „интелектуалце“, Рајс запажа и једну од њихових великих мана, а то је њихова незајажљива похлепа за новцем. Рајс каже да „Краљ новац господари вашом интелигенцијом... Част је непозната вредност вашој ‘интелигенцији’“ (Рајс, 1997, стр. 53). Он је још тада приметио да је „најлакши начин да постанеш богат ако постанеш министар“, што се пред његовим очима и дешавало, и да се богаћење политичара дешава понекад „нимало поштеним средствима“ а то је због тога, јер је „њима политика само средство за брзо стицање велоког новца“ (1997, стр. 62). Од Рајсовог доба протекао је скоро читав век, а ова патолошка појава српске „елите“ траје попримајући само нове, софистициране, форме и садржаје.

Ни ови нови данашњи неокapиталисти – *комунисткапиталисти*, свој капитал највећим делом нису створили радом, већ су по истеку социјализма зграбили народне паре којима су наставили упропашћавање Срба и у капитализму. Најпре су рушили капитализам да би градили комунизам, отимали у *име народа – за народ*, стварали друштвено богатство, а данас друштвено богатство у духу нове приватизације, руше и граде капитализам, присвајајући народну имовину (док су на теткином каучу спавали) као да им је *од бабе остало*. Одједном изниклоше нови „бизнисмени“ који су до јуче били секретари комитета или службеници ОЗНЕ, или се појавише као експерти из иностранства (где су их на време послали тате комунисти) и опљачкаше народ. Преко ноћи променише идеологију, вешто искористивши свој положај и време друштвених ломова, и брзо се обогатише. Највећи део „новокомпоноване елите“ – „бизнисмена“ чине бивши комунистички функционери или њихова деца. Идејно су стасавали и материјално профитирали у комунизму, а сада у новом – старом капитализму „мењају ћурак“ и постају демократе и европејци. Њихов партијски ангажман има само један циљ, а то је повезивање са тајкунима и врхом политичке олигархије како би се што лакше и брже увећало материјално богатство и стекла још већа моћ. Градили су комунизам „са људским ликом“, сада граде капитализам „демократски империјализам“, ваљда опет са „људским ликом“.

Љубиша Митровић у својој књизи *Савремено друштво* (1996) уочава и истиче да се нови предузетници – *неокapиталисти* по поре-

клу регрутују из три групе: а) из редова бивше и садашње партијско-државне и привредне номенклатуре – буржоазија номенклатуре; б) из редова ратно-профитерског мафијашког слоја – лумпербуржоазија; ц) нови предузетници (стр. 272). Само ова трећа, малобројнија група, могло би се донекле рећи, да је свој капитал стекла захваљујући својим способностима, радом и домаћинским пословањем, те стога и представља здраву основу за развој српског друштва. Ову констатацију потврђују и резултати истраживања Института за социолошка истраживања, под називом *Нови трендови у класно слојној покретљивости у Србији 2012.* који на егзактан начин потврђују тезу да је нова економска елита у Србији производ „звучних презимена која се пишу са неколико нула“. Имајући пред собом упоредне податке истраживања од пре десетак година, када су скоро половину (43 одсто) економске „топ класе“ чинили потомци радника и сељака, а 1989. године чак 60 одсто „крупних“ капиталиста јесу били потомци очева са ситном имовином који су дошли из радничких и сељачких породица, аутори овог истраживања показују да данас тек сваки пети припадник ове елите потиче из радничког и руралног социјалног миљеа. Припадници данашњег „бизнис клуба“ у Србији углавном, показује ово истраживање, чине деца истог тог социјалног слоја – предузетника, директора или политичара. Наиме, чак 40 одсто садашње економске и политичке елите на питање: шта су били ваши родитељи одговара – директори или власници предузећа, а свега 2 одсто њих каже – радници. (Цвејић, стр. 2012). Дакле, јасно је да се највиша „бизнис класа“ саморепродукује а уједно затвара за припаднике нижих друштвених слојева. Међутим, оно што је негативно и опасно у овој друштвеној појави је то што највећим делом садашњи капитал нових – старих неокapиталиста-комунисткапиталиста није заснован на властитом раду и произвођачко-трговинском предузетништву, већ је производ шверца у време санкција, финансијских махинација на бази привилегованог политичког положаја, пљачке државних фирми и сл. Стечен је на ратном и политичком профитерству, што је, као што смо видели и у Рајсовој анализи српског друштва за време и након Првог светског рата, било присутно и тада.

*СТРАНЧАРЕЊЕ, КРОНИЗАМ, СТВАРАЊЕ ПАРТИЈСКЕ
ПОЛИЦИЈЕ И НАСТАНАК, САВРЕМЕНИМ СОЦИОЛОШКИМ
РЕЧНИКОМ РЕЧЕНО, ФЕНОМЕНА „СИСТЕМСКЕ
КОРУПЦИЈЕ“ И „ЗАРОБЉЕНЕ ДРЖАВЕ“*

Рајс веома оштроумно примећује да у Србији у којој он тада живи постоји јасно изражена жеља „интелектуалаца“ за политичким функцијама „који нису изабрали тај позив подстакнути занимањем за науку, већ да би постали посланици, касније министри“ (Рајс,

1997, стр. 86). Интелектуалце-политичаре који се политиком баве искључиво због личне користи Швајцарац назива „политичари-странчари“ и о њима врло критички пише: „Сада имате професионалне политичаре који на томе зарађују за живот. Ма шта ја то говорим – они згрђу богатство. Ако сте пре рата и имали политичара који су, у свом већ странчарењем искривљеном духовном склопу, имали у виду само оно што су сматрали добрим за земљу, парламент вам је већ био преплављен људима који су само тражили личну корист у тим политичким страстима“ (1997, стр. 58). Својим запажањем да се селекција политичког кадра врши по странчарском критеријуму који ствара „људе без икакве вредности“ (1997, стр. 40), као и да је „најбољи начин да брзо постанеш богат јесте да постанеш министар“ (1997, стр. 62), Рајс далеко иде испред свог времена и ово време у коме ми живимо потврђује колико је он био у праву. У Србији је данас опште прихваћен став, који је нажалост и истинит, да је најуноснији бизнис бавити се политиком. Колико је Швајцарац савремен, најбоље потврђују његове речи:

„...на несрећу, политичари су вам свемоћни. Политика се меша у све и свуда управља. Укаже ли се неко место у власти, било оно важно или осредње, свеједно, о избору не одлучују заслуге кандидата, већ политичке везе. Може он бити и највећа незналица, најнечаснији човек, ако је `штићеник` политичара-странчара странке на власти, победиће и човека најквалфикованијег и у стручном и у моралном погледу“ (Рајс, 1997, стр. 64).

Да се у Србији није много тога променило већ да и даље, чак и израженије, постоје елементи, како се данас то модерно каже „системске корупције“, можемо да закључимо ако погледамо листу економско-политичке „елите“ данас у Србији која нам јасно указује да је та „елита“ највећим делом произашла из политичких кругова или била у блиским односима са њима. За њих је политика сама себи сврха, а запоседање власти једини разлог бављења њоме. Као што тада Рајс поименице наводи министре и њихове синове и рођаке, такође, данас писана таква листа била би крцата именима бивших премијера, министара, посланика и њихових потомака и пријатеља. „Од рата до данас (1928)“, тврди Швајцарац, „видео сам најмање педесетак министара и, с ретким изузецима, сви ти министри су се обогатили“ (Рајс, 1997, стр. 62). Данас овој констатацији би само могли променити годину – од 1990. године до данас. Да се такорећи није ништа променило у Србији у менталитету „интелигенције“ – политичара – комунисткапиталиста од Рајсовог доба до данас можемо видети и у томе што нико не одговара због корупцијских афера (додуше, нешто се у том погледу ових дана мења са новом-старом владом, надамо се доследно до краја), јер како Рајс примећује „вукови не једу једни друге“ и зато су се партије запажа он

„добро чувале да не забразде дубоко, пошто су добро знале да корупција није апанажа једне странке него свих. Ваши политичари-странчари су, дакле, мирно могли и даље да се богате на рачун појединаца и државе. И грабили су обеа рукама“ (1997, стр. 63).

Јер, чиме се него голим властодржачким поривом и похлепом за новцем могу објаснити многе, међусобно супротстављене политичке трансформације већине чланова нове елите – сигурно не постојаним и утемељеним политичким начелима и уверењима. Тако јучерашњи високи комунистички „дужносници“, преко ноћи, на волшебан начин утерују демократског бога у људе. Валтазар Богишић је за такве имао добру изреку: „Што се грбо роди вријеме не исправи“. Припадници титоистичких функционера, посвећеника личних интереса, обликовани у слатком животу седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века, контролисаним и усмереним акцијама, затварањем алтернативности у хоризонт једне политичке оријентације стварају простор за своје наследнике, крвнородничке и тазбинске припадности (синове, кћери, снаје и зетове), „буразерства и сличне релације“ (Шуваковић, 2011, стр. 60). Неретко из студентских клупа, са факултетском дипломом, млади ариристи код којих се не зна шта је веће – незнање или нестрпљење запоседају важне друштвене функције. Нестрпљиви, нервозни, најчешће стакластих очију, они не знају шта хоће, али то хоће одмах. И они би као и њихови очеви да се увале у кожне фотеље иза великих и тешких тапацираних врата. Њихов поглед на свет је поглед из луксузних ципова са затамњеним стаклима, а када из њих изађу излазе са тамним *ray-ban* наочарима и слушалицама у ушима, како случајно не би нека непријатна реч, поглед или псовка ојађеног и опљачканог народа покварила њихов идилични свет.

Комунистички рецидиви су очигледно присутни данас и то знање је у великој мери утемељено у садашњој српској стварности и битно предодређује нашу колективну и индивидуалну егзистенцију. Секуларни свештеници⁵ су брзо променили „веру“, свукли комунистички шињел, навукли демократску одору и постали ревносни промотери нових вредности. Од инструктора комунизма, лако и брзо су се прерушили у инструкторе западне демократије. Од најгласнијих заговорника и промотера југословенства одједном постадоше српски националисти који славе крсну славу и иду у цркву. Они који су до јуче ревносно пратили и дојављивали ко иде у цркву и славу слави, одједном постадоше највећи Срби. Ови „одоцнели Срби“ потиснуше оне праве Србе, које су прогањали у време комунизма што су тада поносно истицали да су прво Срби, па онда и Југословени. Као и њихови скојевски претходници, грубо, колико је то неопходно, уклања-

⁵ Овај појам је у историју политичких идеја увео Исаија Берлин и под њиме означавао оне комунистичке интелектуалце који су бранили државну идеологију.

ју све оне који им стоје на путу. Незасита жудња за влашћу и огромна похлепа за новцем у њиховом систему вредности је доминатнија од части, родољубља, патриотизма. Отуда постају лак плен страних агената који их помно прате и лако, знајући њихове слабости, увуку у своје прљаве игре, а потом врбују да служе њиховим интересима. Врло добро су изучили правила успешног трајања у условима промене политичких околности: своја политичка уверења, ма колико да су другачија од претходних, треба брзо ускладити са новим околностима и упутити их на нову политичку адресу. Отуда није било тешко да комунистички шињел замене демократском одором и да са пароле „Комунизам нема алтернативу“ пређу и еуфорично се приклоне новој „Капитализам нема алтернативу“, односно „Европа нема алтернативу“. За њих не важи она Черчилова констатација да „онај ко у осамнаестој није био комуниста нема срца, а да онај ко у педесетим не постане антикомуниста нема памети“ јер они и једно и друго постају из интереса. Почели су са општом национализацијом и осудом приватне својине да би се, када су осетили прави тренутак и дух новог времена које је било на видiku, преобратили и постали проповедници и бранитељи капиталистичких односа и приватне својине.

Каријерним унапређивањем стварају се наследници. Тако, поново, они исти, (или њихови синови и кћери) који су били перјанице претходног система, постају „елита“ нове модерне оријентације. На тај начин *давни дани* постају *наши дани*. Питање одговорности за тешко стање, друштвену кризу, неостварена обећања и изневерене наде, вешто се пребацује на други терен на неке друге људе, а најчешће на неповољне спољашње околности. У оваквој *интересној породици дугог трајања* разлике између чланова те породице незнатно варирају и имају више сличности него разлике. Шта им је заједничко: недемократско понашање, антисрпско деловање и незајажљива похлепа за новцем. Њихова скривена али круцијална премиса гласи: *основни modus operandi јесте његово величанство – новац*. Иза цивилизацијске фасаде и позивања на европејске вредности ствара се друштвена клима у којој пасионирани обожаваоци власти и новца (то скоро увек, барем код њих, иде заједно) доминирају друштвеном сценом. Још једна сличност се јасно може уочити између негдашњих „интелектуалаца“ – „дипломираних примитиваца“ и оновременских комунисткапиталиста, а то је одрицање од свега што је традиционално. Сав свој интелектуални и морални хабитус они улажу у величање западних вредности и критике националне идеје. Њихова политичка филозофија, ако се то тако може звати, представља збркано, конфузно, некритичко преузимање проблематичног појма демократије, који је сведен на формално задовољавање процедуралних принципа, без пратећих либералних и социјалних елемената. Каква наивност, каква неодговорност, какво историјско слепило је потребно да би се могло уображавати да навике *тоталитарног наредбодавца и тоталитарног наредбодавца*

литарног роба могу створити „демократију” која би на нешто личила! Није довољно успоставити правну државу на папиру, ширити идеју да у држави влада закон.⁶ Такође, то се не постиже пуким увођењем вишепартизма:

„За претварање партијске у правну државу није довољно да уместо једне постоји и делује више партија, већ је неопходно да политичку самовољу владајуће политичке олигархије (једнопартијске и вишепартијске) замени 'владавина права'“ (Пашић, 1996, стр. 47).

Да би закон у држави суштински зацарио, да би га поштовали и они који га доносе, и они који су задужени за његово спровођење, изнад закона треба да буде морал, како би људи који чувају закон чували га *ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога јединога*. Међутим, нова-стара српска „елита“ – раније полуинтелектуалци, а сада комунисткапиталисти, руководи се принципом: *коме је до морала, нека иде у цркву а не у политику*. Морал је повезан са достојанством које представља хармонију човека са самим собом, што омогућава човеку да влада собом, својим нагонима који не познају право. Стога је у праву Жарко Видовић, који сматра да је морал производ вере, а не појава учености, што је давно увидео и Сократ. „Ми смо“, тврди Видовић, „имали примере веома моралних људи који су неписмени, а академика који морално не вреде ништа“ (2013, стр. 36). Када у нама, као што је Кант тврдио, зацари категорички императив, а он се доследно може прихватити само путем вере која нам даје снагу у трагању за божанском природом у нама, човек може моралност на делу испољавати. Тада му није тешко да са речи пређе на дела, тада он може бити моралан, иако можда теоријски не схата спољашњу форму моралног феномена, јер је је морални закон у њему а не споља у форми, у речима, знању. Врлина вреди више од знања, давно нас је научио Волтер, а и пре Волтера они који су пажљиво читали Платона, могли су да науче да ће знање (филозофија) „као истинито мишљење бити још боља ако смо ми ваљани, али ако смо рђави – супротно“ (Платон, 2001, стр. 19).

Историја као да је окренула пун круг и ставила нас пред исте старе дилеме – у ком смеру управити развој друштва? Дати одговор на ово питање је задатак за српску интелигенцију,

„ону социјалну категорију којој би разумевање света и саморазумевање себе била нека врста посла. Рећи ће неко да је то веома хетероген слој и сој људи да би се некаквим уопштавањима могао претворити у кохеренту целину“ (Милосављевић, 2009, стр. 9).

У условима слабљења утицаја националне државе услед убр-

⁶ О феномену партијске државе и њеним негативним ефектима на примеру Србије видети: Шуваковић, 2009, стр. 663–682.

завања глобализацијских процеса, са разарањем једног (социјалистичког) друштвеног поретка и њему одговарајућег система вредности, неуспехом у изградњи новог, суочавањем са неолибералном експанзијом, то питање постаје пресудно. Консензус око овог питања не постоји, сведоци смо сукоба национално и интернационално оријентисаних интелектуалаца. Тај сукоб се заправо своди на избор културног обрасца.

Повлачећи социолошку и историјску паралелу између доба у којем су живели Слободан Јовановић и Арчибалд Рајс и, с друге стране, данашњег, јасно можемо да дођемо до закључка зашто је Србију снашао феномен „заробљене државе“ и ко је одговоран за то. Опште је позната ствар да је „један народ спреман на изазове времена у оној мери у којој је спремна његова елита“. Нажалост, у Србији, посебно у међуратним периодима, дешавало се да власт и моћ имају они који имају „зверство у крви и злу намеру у мислима“ (Владика Николај). Можда је ова Николајева мисао прејака реч („уби ме прејака реч“ – Бранко Миљковић), али је и истинита, а од истине („голе и непријатељске“ – Шопенхауер) можемо само правим путем кренути даље. Српски човек и српска нација морају се опаметити, отрести са себе те понижавајуће навике, и усправивши се, поново пронаћи *свој начин живота*, своје *достојанство*, своју *српску самосталност* и своју *даровиту довитљивост* и, једном за свагда, да почну више да *цене дела а не речи*, *личност а не моћ*, *домаћине а не расипнике*, једном речју *национално одговорну и патриотски опредељену елиту*. Без тога и даље имамо, и имаћемо, варљиво лицемерје и распродају националног наслеђа и назадовање српског друштва. Ако будемо дозволили да нам се све ово и даље дешава без побуне, бићемо и сами криви за сопствено затирање.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, С. (2008). *Културни рат у Србији*. Београд: Завод за уџбенике.
- Антонић, С. (2010). Мрежа школских другара у политичкој елити Србије. *Национални интерес*, 6 (3), 329–350.
- Аврамовић, З. (2009). *Родомрсци*. Београд: Институт за политичке студије.
- Аврамовић, З. (2013). *Родолупци и родомрсци (савремени српски патриотизам и национално дезинтегративна мисао и пракса)*. Београд: Службени гласник.
- Видовић, Ж. (2013). Логораши су последња српска национална елита. *Печат*, 259, стр.
- Јовановић, С. (2009). Један прилог за проучавање српског националног карактера. У: Јовановић, С. (Прир. Божовић, Г.). *Културни образац*. Београд: Стубови културе.
- Ђурић, М. (1994). *Искусство разлике: суочавања с временом*. Београд: Терсит, Београдски издавачко-графички завод.
- Миланковић, М. (1988). *Успомене, доживљаји, сећања* (I). Београд: Нолит.
- Митровић, Ј. (1996). *Савремено друштво*. Београд: Институт за политичке студије.

- Мос, М. (1981). *Социологија и антропологија*. Београд: Просвета.
- Милосављевић, Љ. (2009). *Путовање и смерови*. Ниш: Филозофски факултет.
- Ковачевић, Ж. (2009, 17. фебруар). Имиц стварних промена. *Политика*, стр.
- Краговић, Б. (2012). Слободан Јовановић о полуинтелектуалцима. *Социолошки преглед*, (Посебно издање), XLVI (1), 252–264.
- Пашић, Н. (1996). *Историјски фијаско система моноорганизационе хијерархије – године распада (1987–1992)*. Београд: Факултет политичких наука; Подгорица: Унирекс.
- Пешић, В. (2007). Партијска држава као узрок корупције у Србији. *Република* 19 (402–405). Преузето са: <http://www.republika.co.yu/402-405/17.html>
- Платон. (2001). *Писма*. Београд: Рад.
- Рајс, А. Р. (1997). *Чујте, Срби! Горњи Милановац: Дечије новине*; Београд: Историјски музеј Србије, Савез удружења ратника ослободилачких ратова 1912–1920. и потомака.
- Цвејић, С. (2013). Нови трендови у класно-слојној покретљивости у Србији. У: Маринковић, Д. и Шљукић, С. (Ур.), *Промене у друштвеној структури и покретљивости: тематски зборник* (стр. 143–158). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за социологију.
- Шуваковић, У. (2009). Партијска држава: могућности њеног настанка и развоја на примеру савремене Србије. *Теме*, 33 (2), 663–682.
- Шуваковић, У. (2011). Корупција и политичке странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. *Наука, безбедност, полиција*, 16 (1), 57–68.
- Шуваковић, У. (2012). Допринос Арчибалда Рајса социолошком проучавању међуратног Српског друштва. *Социолошки преглед*, (Посебно издање), XLVI (1), 353–372.

Petar Anđelković, University of Priština temporarily located in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Kosovska Mitrovica

COMMUNIST-CAPITALIST Semi-intellectual – a Long Lasting Social Phenomenon

Summary

By drawing sociological and historical parallels between the period of Slobodan Jovanovic and Archibald Reiss and the present time, we can clearly conclude why the phenomenon of “captive state” happened to Serbia and who the main cause of that situation is. Throughout Serbian history there is a dominant cultural and political direction which points to the fact that in our culture there is one fatal flaw – valuing power over personality. The aim of this paper is to describe similar elements of both work and behaviour of a certain class of people, primarily the “intellectual elite”, which prefers the highest economical and political positions. This is accomplished through the methodological approach of analyzing texts written nearly a century ago and analyzing the current Serbian society. In addition, through parallelism of past and present similarities between semi-intellectuals (Jovanovic), “intelligence” (Reiss), and communist-capitalists as the new-old social phenomenon in the post-socialist society, the paper draws attention to a constant state and behaviour spanning over the nineteenth and the twentieth century with a tendency to proceed well into the next millen-

nium. There is a noticeable phenomenon of the longevity of the same type of people (and their offspring), who, all of a sudden, as one promised future collapses, appear as the heralds of a new future.

After considering Serbs through their historical prism, as a nation that bears the mark of “centuries under the yoke”, Reiss and Jovanovic, having lost the illusion that Serbia can create the best of all societies (especially Reiss who, amazed by Serbian heroism, tied his personal fate to this nation) and understanding the causes of Serbian decline, both Reiss and Jovanovic left a warning note for the Serbs. There are many positive virtues of the Serbian people: courage and patriotism, hospitality and patriotism, natural cleverness, compassion, and pride. However, the Serbian people, according to Reiss, although “having moral characteristics that exceed moral qualities of many other nations”, has the elite or the “intellectual class”, which, as a “ruling class works on the decline of these moral virtues by providing a bad example”. This social layer that unjustly calls itself “the intelligence” uses the change of social circumstances, particularly after the war, as an opportunity to come to the social forefront and take control of all important affairs. Suppression of substantial values of the Serbian people and promotion of the western, especially negative pragmatic and egoistic values, enables this “elite” in power to infect everything it touches like mold (Reiss’ analogy as a chemist). The main reason for the decline of modern Serbian society, especially after the First World War, according to Slobodan Jovanovic, is the lack of a single cultural pattern for which the primary culprits are the invasive semi-intellectuals and highly-educated primitives. The validity of Jovanovic’s thesis about the decline of Serbian society due to the lack of a unique cultural pattern is self-imposing nowadays. After the wars in the mid- and late twentieth century, seduced and misled by its own (but in reality other people’s) design towards devastating identities (formerly Yugoslav and currently European), Serbian society still wanders away from its own identity. Of course, as it was clear then, it is clear now that the major responsibility lies with the elite, and not just the political elite, which occupies or controls the most important social positions (“a nation is ready for the challenges of the time to the extent its elite is ready”).

The author, fearing for the future of his own nation and afraid it will be left without a history, believes that this negative social phenomenon has posed a challenge for our national existence. For the Serbian “history to continue to breathe” (A. Panarin), the Serbian society must find the means to rid the social scene of the dominant passionate fans of power and money, and to promote in the hierarchy of values the hardworking people, homely people, visionaries, and people whose actions speak louder than words instead of the proponents of “we are god-given” philosophy. We need the elite which, as the highest social segment, are characterized by “broad-mindedness and dignity of character”, as C. Wright Mills wrote, and also by passionate patriotism in these fateful times for Serbia, according to the author’s opinion. These good/bad times that have befallen us and in which we are stuck due to partly (but not only) our own fault, once more make current the warnings of philo-Serbs such as Reiss and Jovanovic, and ask us, especially those of us who consider ourselves to be some form of elite, to seriously consider Reiss’ greatest warning, written in the final sentence of his book “*Ecoutez les Serbes!*”: “[T]he fate is in your own hands: bright future or slavery again!” Primarily owing to the new-old “elite” – currently communist-capitalists – Serbian society is more obviously moving towards another, fatal, alternative stated in Reiss’ warning – slavery (both economic and spiritual). We have to be aware, as Reiss himself taught us, that the path we take generally depends on ourselves but only “if we act less to our own detriment”.